

Тема 2. Грошовий оборот та грошові потоки

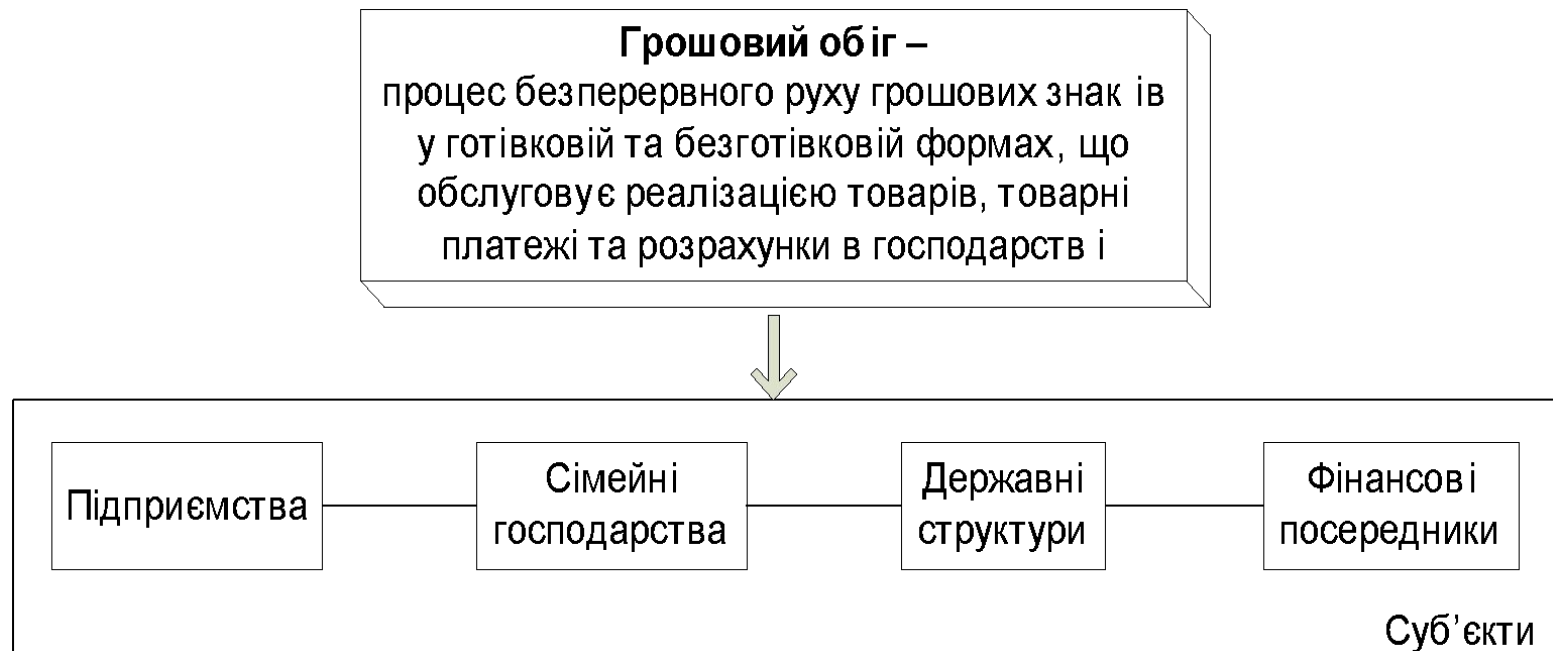
1. Поняття грошового обороту, його суб'єкти та структура.
2. Сфери грошового обороту.
3. Модель грошового обороту.
4. Грошова маса та основні форми її існування.
5. Закони грошового обігу.

1. Поняття грошового обороту, його суб'єкти та структура.

- **Грошовий обіг** – це процес безперервного руху грошових знаків у готівковій і безготівковій формах, що обслуговує реалізацію товарів, а також товарні платежі і розрахунки в господарстві. Грошовий обіг здійснюється між усіма суб'єктами ринкової економіки і в цілому обслуговує реальний рух товарів та послуг.

Суб'єктами грошового обігу

- Суб'єктами грошового обігу є всі юридичні й фізичні особи, що беруть участь у створенні, розподілі, обміні й споживанні ВВП. Їх можна об'єднати у такі групи (рис.).

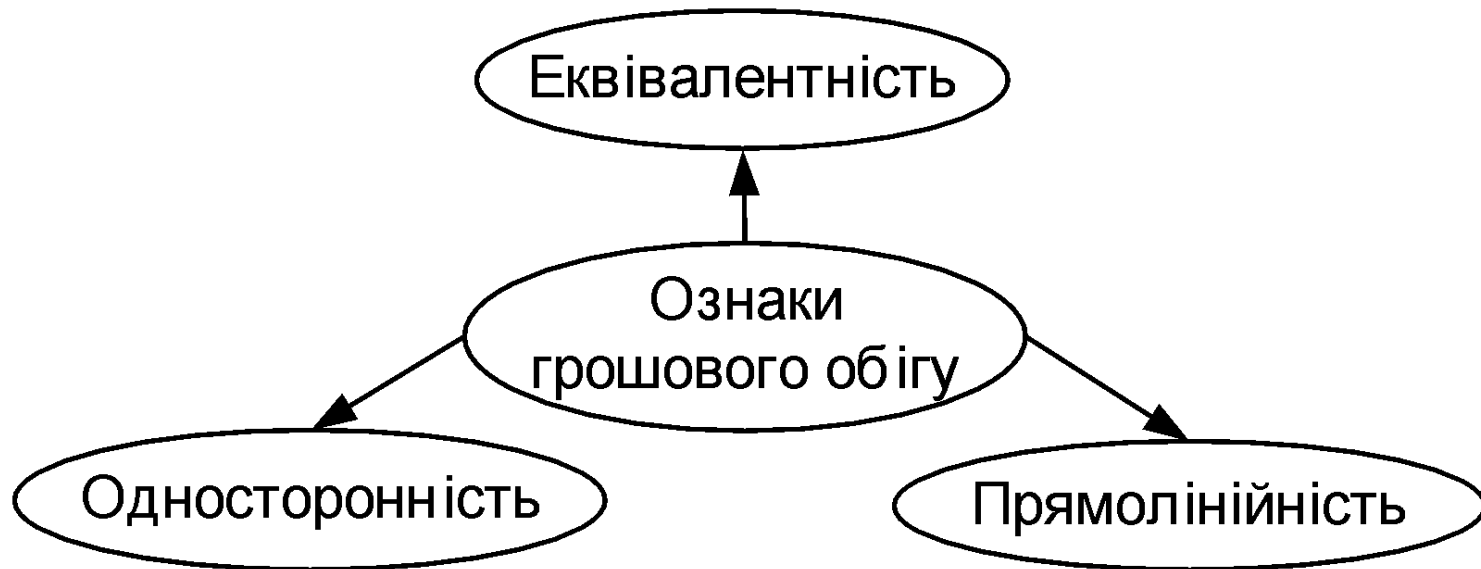
- Рис. Суб'єкти грошового обігу

- До групи *сімейних господарств* входять усі сімейні одиниці, які мають самостійні грошові доходи та витрати і ведуть спільний сімейний бюджет. До такої одиниці може входити як одна, так і декілька осіб. Та частина грошового обігу, що приймає участь у формуванні доходів сімейних господарств, називається національним доходом (НД).
- До групи *державних структур* входять юридичні особи – державні управлінські та інші структури, які забезпечують розподіл та перерозподіл НД та національного продукту (НП), здійснюючи вплив на реалізацію та споживання останнього.
- До групи *фінансових посередників* входять суб'єкти грошового ринку, які, виступаючи в ролі посередників, акумулюють на цьому ринку вільні грошові кошти і розміщують їх від свого імені і за свій рахунок (банки, небанківські фінансово-кредитні установи). Їх головною функцією виступає акумуляція тимчасово вільних коштів, які є в суспільстві, і надання їх у тимчасове користування тим, хто має в них потребу, на умовах платності, терміновості і повернення

- Слід розрізняти грошовий обіг на мікро- та макрорівнях.
- Грошовий обіг на **мікроекономічному рівні** обслуговує кругообіг індивідуального капіталу (домашні господарства і фірми), при цьому гроші виступають однією з функціонуючих форм капіталу, тобто структурним елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу.
- При цьому *грошовий обіг на мікрорівні має свої особливості:*
- 1) з точки зору суб'єкта грошового обігу гроші виступають як багатство. Але в період інфляції в грошах зменшується втілення багатства;
- 2) рух грошей на мікрорівні має дві форми: рух капіталу і рух доходу. У першому випадку гроші є знаряддям для збільшення вартості. З іншого боку гроші функціонують як гроші;
- 3) джерело грошей, необхідних для виробничого і особистого споживання, безпосередньо пов'язано із самим суб'єктом господарювання, який виробляє товари або надає послуги та із власником робочої сили, який продає її на ринку ресурсів.

- Грошовий обіг на **макроекономічному рівні** обслуговує кругообіг усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного виробництва (у виробництві, споживанні, розподілі). Він також має свої особливості:
- 1) гроші на цьому рівні не виступають як багатство. У сучасних умовах вони лише знаки, що не мають власної вартості і тому не є багатством як таким. Від збільшення маси грошей сукупне багатство суспільства не зростає;
- 2) на макрорівні гроші функціонують лише як гроші. За допомогою грошей здійснюється розподіл і перерозподіл виробленого продукту.
- 3) завжди існує певна, дійсна на кожний конкретний період часу, рівновага між грошовою масою і виробленими в суспільстві товарами й послугами.

- Характерними ознаками грошового обігу є (рис.):
- Еквівалентність. Покупець передає грошову суму, що еквівалентна придбаному продукту;
- Односторонність. Отримані продавцем гроші назад не повертаються, а використовуються для придбання нових покупок;
- Прямолінійність. Вона проявляється у постійному віддаленні грошей від емітента і наступних суб'єктів обороту, що використали їх для купівлі продуктів.

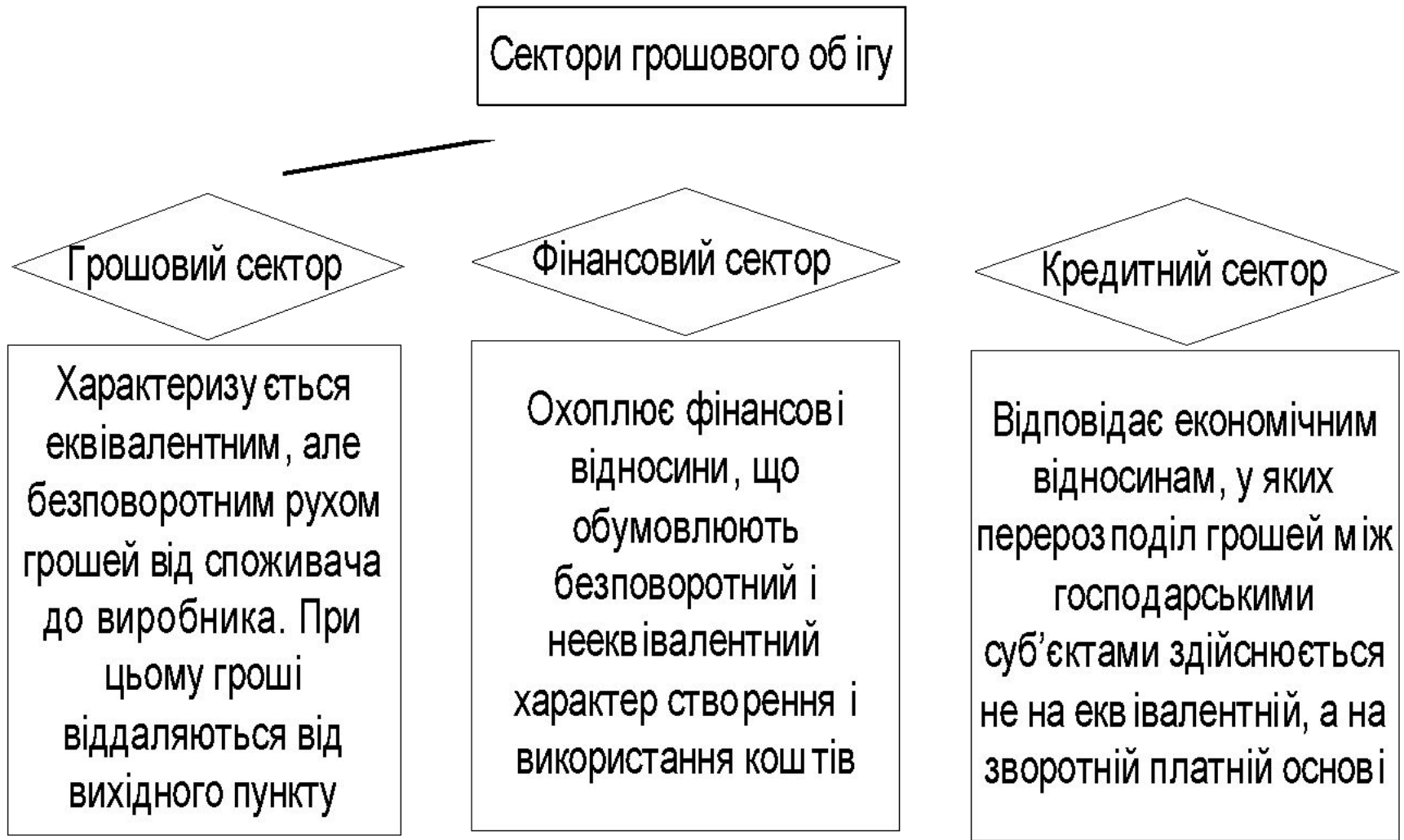

- Рис. **Характерні ознаки грошового обігу**

2. Сфери грошового обороту.

- Грошовий оборот на кожному підприємстві пов'язаний із такими напрямками:
- – забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих, виплата заробітної плати);
- – реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- – сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- – забезпечення спільної діяльності підприємств;
- – отримання і погашення кредитів, сплата відсотків за кредит кредитним установам тощо.

- Грошовий обіг можна умовно розподілити на три сектори

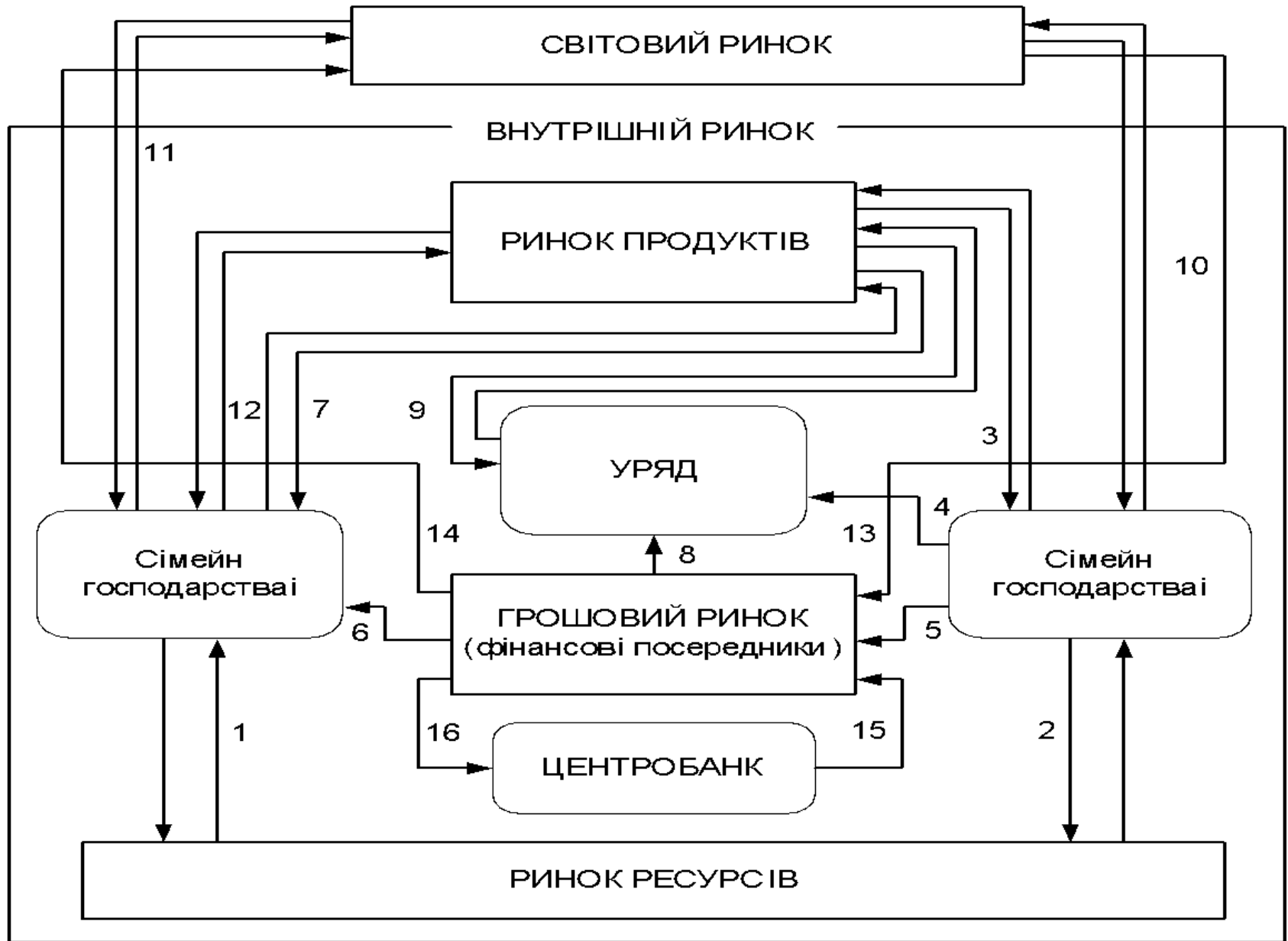
- Грошовий обіг складається з окремих каналів руху грошей:
- між Центральним банком і комерційним банком;
- між комерційними банками;
- між комерційними банками і підприємствами та організаціями
- між підприємствами й організаціями;
- між банками і населенням;
- між фізичними особами;
- між підприємствами, організаціями й населенням;
- між небанківськими фінансово-кредитними установами різного призначення, з одного боку, і підприємствами, організаціями та установами – з іншого;
- між небанківськими фінансово-кредитними установами різного призначення і банками

- У загальній грошовій масі варто розрізняти **активні гроші**, що в кожний даний момент беруть участь в обороті,
- і **пасивні гроші** (кошти на рахунках суб'єктів господарювання, громадських організацій, кошти населення, інші фонди накопичення і зберігання), що є лише потенційним платіжним засобом.
- Отже, маса грошей, яка перебуває в обороті, завжди буде меншою за загальну кількість грошей на суму грошових фондів накопичення і зберігання. Останні постійно залучаються в активний грошовий оборот.

3. Модель грошового обороту.

- **Грошовий потік** – це рух грошей, який має певний напрямок, пов'язаний з обслуговуванням руху відповідного потоку товарів та послуг і характеризується певними особливостями. Для з'ясування закономірностей і особливостей руху грошей в процесі суспільного відтворення економістами Заходу розроблено умовну модель грошового обігу

- **Модель сукупного грошового обороту**

- Оскільки більшість відносин між економічними суб'єктами здійснюється через ринки, в моделі виділено чотири види ринків:
- *ринок продуктів*, на якому реалізується створений фірмами НП;
- *ринок ресурсів*, на якому фірми купують необхідні для забезпечення виробництва ресурси (робочу силу, земельні ділянки, будівлі тощо);
- *грошовий ринок*, на якому реалізуються вільні грошові кошти;
- *світовий ринок*.
- Грошові потоки пов'язують між собою не тільки всі групи економічних суб'єктів, а й усі види ринків, забезпечуючи тим самим функціонування єдиного ринкового простору країни.

- З метою спрощення побудови моделі, відомої як кругообіг доходів і продуктів зроблено кілька умовних припущень, які не відповідають реальним умовам перехідної економіки України. Найістотнішими з них є:
 - 1) в економічній системі панує приватна власність, тому всі виробничі ресурси є власністю сімейних господарств, які продають їх через ринок ресурсів фірмам;
 - 2) фірми перебувають у власності сімейних господарств і тому весь прибуток фірм надходить останнім у вигляді дивідендів як плата за ресурси;
 - 3) уряд одержує всі податкові надходження тільки від сімейних господарств;
 - 4) уряд має можливість усі свої витрати, які не покриваються надходженнями чистих податків, забезпечити за рахунок коштів, які можна позичити на внутрішньому грошовому ринку, тобто не вдаватися до емісійних кредитів центрального банку чи запозичень на світовому ринку;
 - 5) фірми всі свої інвестиційні потреби, пов'язані з розширенням виробництва, задовольняють за рахунок мобілізації коштів на внутрішньому грошовому ринку;
 - 6) у грошових потоках сімейних господарств ураховані чисті заощадження та кредити;
 - 7) у потоках, що пов'язують внутрішній ринок зі світовим, відображені тільки платежі, що опосередковують чистий експорт чи чистий імпорт

- У наведеній моделі сукупного грошового обороту виділено 16 окремих грошових потоків:
- Першим (під номером 1) визначено сукупність платежів (витрат) фірм, пов'язаних з купівлею виробничих ресурсів, насамперед робочої сили, земельних ділянок, споруд, інших засобів виробництва. Назустріч цьому потоку грошей рухаються в напрямку фірм куплені ресурси. Звичайно, щоб цей потік відбувався, фірми повинні мати необхідну кількість грошей. Тому припустимо на цьому етапі аналізу, що фірми мають гроші й успішно оплатили всі закупівлі виробничих ресурсів.
- Грошовий потік №2 відображає сукупний обсяг виробництва й реалізації національного доходу (НД). У подальшому НД розподіляється на три частини, кожна з яких породжує окремий грошовий потік.
- Грошовий потік №3 відображає більшу частину НД, що йде на споживання сімейних господарств й реалізується на ринку продуктів.
- Певна частина НД ходу сплачується сімейними господарствами уряду у вигляді податків (потік №4).

- Грошовий потік №10 означає рух грошей для придбання споживацьких товарів на світовому ринку, тобто забезпечує імпорт товарів.
- Не витрачена на споживання та сплату податків частина НД ду становить заощадження сімейних господарств, які надходять на грошовий ринок і створюють потік 5.
- Грошовий потік №6 утворюють грошові кошти, що означають звернення фірми до грошового ринку з метою розширення капіталу за допомогою фінансових посередників. Він охоплює рух кредитних ресурсів і доходи від емісії паперів.
- Мобілізовані на грошовому ринку кошти фірми інвестують на розширення виробництва, для чого витрачають їх на закупівлю необхідних матеріальних цінностей (будівельних матеріалів, обладнання, пристроїв тощо). У зв'язку з їх оплатою формується новий грошовий потік 7.
- Грошовий потік №8 складає звернення уряду до фінансових посередників для покриття власних видатків шляхом розміщення облігацій, бон, казначейських векселів, тощо.
- Грошовий потік №9 забезпечує державні закупівлі коштами мобілізованих грошових ресурсів потоку 8.

- Оплата іноземними покупцями експортних поставок фірм створює новий грошовий потік 11, за яким у внутрішній оборот надходить додаткова маса грошей. Ці гроші можуть бути у формі національної валюти, якщо вона вільно конвертована і широко застосовується у міжнародних розрахунках, або ж у формі іноземної валюти. В останньому випадку фірми продадуть цю валюту на валютному ринку за національні гроші, внаслідок чого й збільшиться їх маса в обороті завдяки потоку 11.
- 12 потік утворюють платежі, що надходять фірмам за продані товари на ринку продуктів.
- 13 потік становлять додаткові іноземні інвестиції, що мобілізуються на світовому ринку та спрямовуються у цінні папери і фінансові активи у внутрішньому грошовому ринку.
- 14 потік відображає експортні грошові кошти, які спрямовуються фінансовими посередниками у інвестиції на світовому ринку та характеризує процес відпливу грошового капіталу за кордон.
- Потоки 15 і 16 відображають операції центрального банку для поповнення грошового обороту додатковою масою грошей шляхом кредитування комерційних банків (15) або вилучення надлишку грошових коштів шляхом скорочення обсягів кредитування (16).

Грошовий обіг тісно пов'язаний з кругообігом товарів та послуг, звідси виникає проблема підтримки постійної рівноваги між суспільним виробництвом і грошовою сферою. Її вирішення передусім пов'язане з балансуванням грошових потоків у цій сфері.

Приклади балансування грошових потоків

Причини порушення балансу	Наслідки	Шляхи досягнення балансу
Перевищення імпорту над експортом	Частина грошової маси в розмірі чистого імпорту залишить внутрішній ринок і викличе недостатність платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, як наслідок, виникнуть труднощі з рухом національного продукту	За рахунок додаткової кредитної емісії грошей; за рахунок зовнішніх запозичень як у вигляді отримання прямої позики в іноземних банках, так і у вигляді розміщення на світовому фінансовому ринку своїх цінних паперів
Активне сальдо зовнішньоторговельного обороту	На внутрішній ринок надійде додаткова грошова маса, яка може розбалансувати співвідношення попиту і пропозиції на внутрішньому ринку й викликати зростання цін	Стимулювати нагромадження грошей суб'єктами господарювання та населенням; спрямувати частину грошового капіталу за кордон

4. Грошова маса та основні форми її існування.

- **Грошова маса** – це сукупність готівкових і безготівкових купівельних та платіжних засобів, що забезпечують обіг товарів і послуг у народному господарстві. Маса грошей, яка знаходиться в обороті має дві форми:
 - готівкову;
 - безготівкову.
- Між обігом готівкових і безготівкових коштів існує тісний зв'язок. Так, безготівкові кошти підприємств конвертуються в готівку при видачі заробітної плати працівникам. Останні обмінюють одержану зарплату в підприємствах торгівлі та сфери побуту на товари і послуги. Після цього виручка, одержана в каси підприємств, знову надходить на їх поточні рахунки і далі рухається у безготівковій формі. Таким чином, обороти готівкових і безготівкових коштів взаємно доповнюють і зумовлюють один одного.

- **Безготівковий обіг** – сума платежів за певний період часу, які здійснюються без використання готівки. Він здійснюється двома засобами: переказуванням грошових коштів з одного рахунку на інший у кредитних закладах та проведенням взаємозаліків зустрічних вимог без використання готівки.
- Загальні принципи організації системи безготівкових розрахунків у господарському обороті України визначені в Інструкції №7 «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України», що затверджена постановою Правління НБУ від 2 серпня 1996 р. № 204:
- 1. Обов'язковість зберігання грошових коштів на розрахункових, поточних та інших рахунках банків;
- 2. Підприємства свої грошові платежі і розрахунки здійснюють через банки шляхом самостійного вибору форми рахунків, що закріплюється у договорах і угодах із банками;
- 3. Платежі покупців за товарно-матеріальні цінності й послуги здійснюються через банки лише за наявності достатніх коштів на рахунках платників;
- 4. Кошти з рахунку підприємства списуються за розпорядженням власника;
- 5. Момент здійснення платежу має бути максимально наближеним до терміну відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг;
- 6. Зарахування коштів на рахунок утримувача, як правило, проводиться після списання відповідних сум з рахунку платника;
- 7. Підприємства мають право вибору банків для відкриття своїх рахунків

- Система безготівкових розрахунків

- **Класифікація безготівкових розрахунків**
- **Склад учасників:**
 - *Міжгосподарські* – обслуговують відносини між клієнтами.
 - *Міжбанківські* – обслуговують відносини між банками
- **Призначення платежу:**
 - *Розрахунки за товарними операціями* – платежі за товарно-матеріальні цінності, надані послуги і виконані роботи.
 - *Розрахунки за нетоварними операціями* – сплата податків та перерахування інших платежів до бюджету, одержання і повернення банківських позик, страхування сум тощо
- **Термін виконання платежу:**
 - *Строковий платіж*, коли кожна поставка оплачується негайно.
 - *З відстрочкою платежу*, коли товар продають у кредит.
 - *Достроковий платіж*: а) авансовий платіж, коли частина оплати передує відвантаженню товару; б) попередня оплата, коли отримувачу перераховують усю суму до моменту відвантаження товару.
 - *Прострочений платіж*, тобто не сплачений своєчасно.
 - *Пролонгований платіж* – виконання якого за домовленістю сторін перенесено на пізніший термін

- **Джерела коштів, призначених для здійснення платежу:**
- *За рахунок власних коштів* платника, коли платіж здійснюється із рахунку платника в банку.
- *За рахунок банківського кредиту.*
- *За рахунок комерційного кредиту*
- **Спосіб перерахування коштів:**
- *Прямим перерахуванням* з рахунку платника на рахунок бенефіціара.
- *Заліком взаємних вимог* (кліринг), коли взаємні зобов'язання боржника й кредитора погашаються у рівновеликих сумах і за різницю здійснюється платіж на загальних підставах.
- *Періодичними перерахуваннями* (плановими платежами), коли розрахунки проводять не за кожен окрему поставку, а періодично, в передбачені договором терміни
- **Місце проведення:**
- *Внутрішньодержавні* (внутрішньоміські, що здійснюються в межах одного населеного пункту, і міжміські – за його межами).
- *Міждержавні* – між господарськими суб'єктами, які знаходяться на територіях різних держав
- **Гарантія платежу**
- *Гарантовані* – забезпечують гарантію платежу за рахунок депонування коштів.
- *Негарантовані* – безготівковий розрахунок, за який платіж не гарантується

- Згідно з класифікацією Банку міжнародних розрахунків безготівкові платіжні документи можна поділити на кредитові та дебітові.
- При **кредитовому переказі** платіжне розпорядження рухається у тому ж порядку, що й кошти – від платника до одержувача. Іншими словами, платник передає своєму банку розпорядження продебетувати його рахунок і перерахувати кошти на рахунок одержувача платежу.
- При **дебетовому переказі** платіжне розпорядження рухається у зворотному щодо коштів напрямку – від одержувача платежу до платника. Тобто, одержувач платежу віддає банку платника розпорядження на списання коштів з рахунка платника, переказ цих коштів одержувачу платежу та їх зарахування на рахунок останнього.

- До інструментів безготівкових розрахунків, які засновані на дебетових переказах, належать:
- векселі;
- чеки;
- банківські тратти;
- поштові перекази;
- прямі дебетові списання.

- До інструментів безготівкових розрахунків, які засновані на кредитових переказах відносяться:
- доручення про кредитовий переказ у системі ЖИРО;
- постійні доручення;
- доручення про переказ у системі S.W.I.F.T.
- Цікавим на наш погляд є доручення про кредитовий переказ у системі ЖИРО

- **Жиророзрахунки** (від італ. giro – оборот, обіг) – різновид безготівкових розрахунків, проведених банками й ощадними касами шляхом перерахування сум з одного рахунку на іншій. Також термін «жиророзрахунки» уживається для позначення всієї системи безготівкових розрахунків. Розрахунковою одиницею виступає так званий *жирочек* – документ про зняття грошей з рахунку в національній системі жиророзрахунків. Жиророзрахунки проводяться через спеціальні жиробанки. Однак у цей час у зв'язку з появою комерційних і емісійних банків жиробанки практично не зустрічаються, разом з тим сучасні банки мають свої жировідділи. Наприклад, у Німеччині існують регіональні жироцентри, де відбуваються іногородні безготівкові розрахунки між вкладниками ощадних кас.

- У системі «жиро», що може ґрунтуватися як на паперових носіях, так і на електронних коштах, платник виписує наказ про зняття грошей з його рахунку й перекладі їх на рахунок одержувача (на відміну від чека, що представляє вимогу одержувача про зняття грошей з рахунку платника). У Європі крім банківських систем «жиро» існують поштові системи жиророзрахунків, що використовують для переказів мережу поштових відділень. У Німеччині, наприклад, значна частина грошових розрахунків здійснюється через державну пошту. У США система «жиро» відсутня. У Великобританії банківська система «жиро» була створена за рішенням парламенту в 1968 році.

- Грошові кошти у безготівкових розрахунках, не маючи речового виразу, існують лише у вигляді депозитів на рахунках у банках і реалізуються шляхом виписування розрахункових документів:
 - платіжних доручень;
 - платіжних вимог-доручень;
 - платіжних вимог.;
 - чеків;
 - векселів;
 - акредитивів;
 - інкасових доручень (розпоряджень).

- **Платіжне доручення** – це розрахунковий документ, який містить доручення платника банку або іншій установі – члену платіжної системи здійснити переведення зазначеної в ньому суми грошей зі свого рахунка на рахунок одержувача. За допомогою цього документу здійснюються розрахунки за фактично відвантажену продукцію, для переказування сум.
- **Платіжна вимога-доручення** – це розрахунковий документ, який містить вимогу одержувача безпосередньо до платника сплатити суму грошей і доручення платника банку, який його обслуговує, здійснити переведення встановленої платником суми грошей зі свого рахунка на рахунок одержувача.
- **Платіжна вимога** – це розрахунковий документ, який містить вимоги позивача або за договірною опису – одержувача; банк, що обслуговує платника, може здійснити без згоди платника переведення певної суми грошей з рахунка платника на рахунок одержувача. За допомогою платіжної вимоги здійснюється безспірне стягнення та безакцентне списання коштів.
- **Безакцентне списання коштів** – це списання коштів з рахунка платника без його згоди, на підставі документів, поданих банкові, одержувачем коштів. Відповідальність за обґрунтованість і правильність внесення даних у розрахункові документи у разі безспірного стягнення та безакцентного списання коштів несе стягувач.

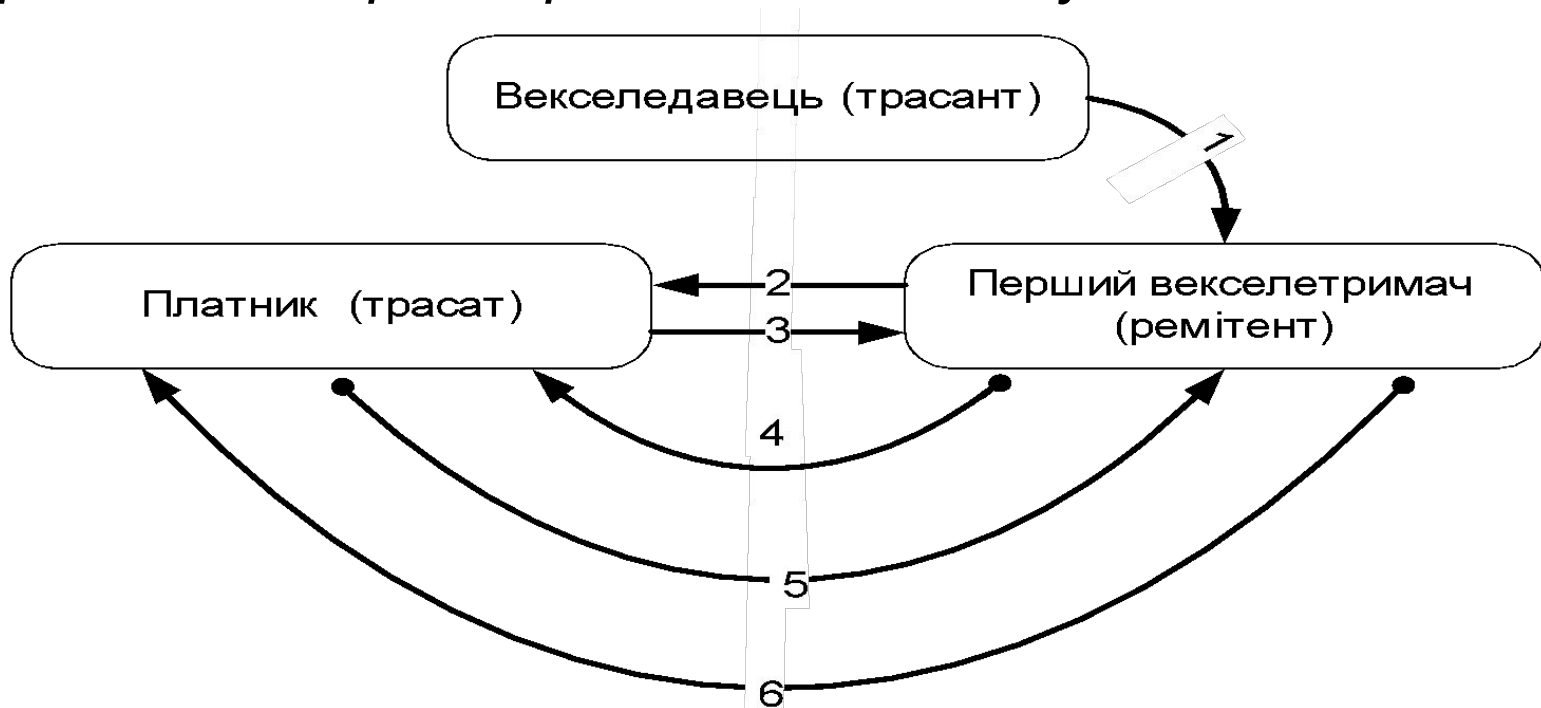
- Розрахунки платіжними вимогами здійснюються за такою схемою:
- 1) одержувач коштів виписує і здає в установу банку, що його обслуговує, платіжну вимогу до платника і реєстр вимог;
- 2) банк одержувача пересилає платнику вимогу і реєстр банку платника;
- 3) банк платника видає платникові платіжну вимогу і повідомляє про платіж;
- 4) на основі перевіреної платіжної вимоги установа банку списує зазначену суму з рахунка платника;
- 5) з банку платника надходять документи про перерахування коштів у банк одержувача;
- 6) банк одержувача зараховує зазначену суму на рахунок одержувача коштів.

- **Розрахунковий чек** — це документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів. Існує кілька видів розрахункових чеків:
 - акцептовані,
 - не акцептовані банком,
 - з лімітованих
 - з нелімітованих книжок.
- Останні застосовуються у місцевих розрахунках за отримані товари, надані послуги, у постійних розрахунках з транспортними організаціями (оплата фрахту), з підприємствами зв'язку.
- Термін дії чекової книжки – 1 рік, розрахункового чека фізичного лица – 3 місяці. Чек із чекової книжки до оплати подається протягом 10 календарних днів.

- Розрізняють вексель простий і переказний.
- Вексель має специфічні *ознаки*:
 - – законодавчо визначена форма, яка робить його універсальним і доступним всім суб'єктам грошово-розрахункових відносин;
 - – абстрактність. В ньому не вказується причина виникнення боргу, зазначається лише сума грошового платежу;
 - – безумовність і незаперечність, що вказує на те, що боржник не має ніякого права відмовитись від сплати боргу;
 - – конкретність строку платежу. Вексель можна виписати на строк до одного року, але переважно до 90 днів. В обігу перебувають прості й переказні векселя.

- **Простий (соло) вексель** – цінний папір і вид кредитних грошей у вигляді строкового зобов'язання, складеного в письмовому вигляді у певній формі, що засвідчує зобов'язання одержувача позики сплатити позичальнику належний до повернення борг в зазначений строк.
- **Переказний вексель** – це безумовний письмовий наказ, адресований одною особою (векселедавцем) іншій особі (платнику) і підписаний особою, яка видала вексель, про виплату на вимогу або на визначену дату суми грошей третьому учаснику (одержувачу), за його наказом або пред'явнику.

- **Схема обігу переказного векселя (тратти) 1 – видача векселя; 2 – подання векселя до акцепту (презентація); 3 – підтвердження акцепту; 4 – подання векселя до оплати; 5 – погашення векселя (оплата); 6 – вручення погашеного векселя з розпискою про отримання платежу.**

- **Акредитив** – грошовий документ, за яким одна кредитна установа згідно з заявою клієнта доручає іншій здійснити за рахунок спеціально заброньованих для цього коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажені товари чи надані послуги або виплатити пред'явникові акредитиву певну суму грошей.
- При розрахунках акредитивами виникають економічні відносини між чотирма суб'єктами:
- *заявник акредитива* – платник, який звернувся до банку, що його обслуговує, для відкриття акредитива;
- *банк-емітент* – банк платника, що відкриває акредитив своєму клієнтові;
- *бенефіціар* – юридична особа, на користь якої виставлений акредитив (продавець, виконавець робіт або послуг тощо);
- *виконуючий банк* – банк бенефіціара або інший банк, що за дорученням банку-емітента виконує акредитив.

- **Інкасо (інкасові доручення)** застосовуються у випадках, коли банк за дорученням свого клієнта отримує гроші на основі розрахункових документів і зараховує ці кошти на його рахунки у банку.
- **Інкасо** – це доручення експортера своєму банкові одержати від імпортера безпосередньо або через інший банк певну суму, яку зазначено в платіжних документах, або підтвердження (акцепт), що цю суму буде виплачено у відповідний строк.
- В інкасовій формі розрахунків беруть участь:
- доручитель – клієнт, який доручає інкасову операцію своєму банку;
- банк-ремітент, якому доручитель доручає операцію з інкасування;
- інкасуєчий банк, який отримує валютні кошти;
- банк, який представляє документи імпортеру-платнику;
- імпортер-платник.
- Інкасо використовується в розрахунках як при умовах платежу готівкою (валютою), так із використанням комерційного кредиту (векселя). При здійсненні інкасо банки керуються Уніфікованими правилами про інкасо Міжнародної торговельної палати.

- **Чисте інкасо** – це інкасо фінансових документів, а саме - векселів, чеків та інших, що не супроводжуються комерційними документами.
- **Документарне інкасо** – це доручення своєму банку про інкасування певної суми проти переказу відвантажувальних документів. Документарне інкасо застосовують у розрахунках у випадках, коли політичні, економічні чи правові умови країни-імпортера вважаються добрими (там немає імпортних обмежень або вже отримано всі необхідні ліцензії) та платоспроможність покупця і його готовність до сплати не викликає сумнівів.

- **Готівково-грошовий обіг** – частина грошового обігу, що дорівнює сумі всіх платежів, здійснених у готівковій формі за певний період часу. У готівковому грошовому обігу застосовуються казначейські квитки, банкноти, металеві монети, дебетні та кредитні картки, чеки й інші грошові знаки. Обсяг наявного обігу залежить від масштабу емісії готівки, швидкості їх обігу, розмірів товарообігу, рівня доходів населення, темпів інфляції тощо.
- На відміну від безготівкового, він характеризується низкою *негативних особливостей*:
 - 1. Йому притаманні високі затрати щодо організації обігу;
 - 2. Складно забезпечити належний контроль з боку держави за грошовим оборотом;
 - 3. Розрахунки між господарюючими суб'єктами у готівковій формі відкривають можливість для різних фінансових порушень, наприклад, для приховання прибутку, ухилення від податків.

- Складність структуризації маси грошей за ступенем ліквідності дозволяє визначити різні за складом і обсягом показники, що називаються грошовими агрегатами.
- **Грошовий агрегат** – це показник обсягу і структури грошової маси.
- *Кількість агрегатів*, які використовуються в статистичній практиці окремих країн, не однакова, що пояснюється істотними відмінностями в елементному складі грошової маси, у спектрах активів, які розглядаються в національній практиці як гроші, у завданнях використання грошової маси в регулятивних цілях. Так, у США застосовуються чотири агрегати для визначення маси грошей, в Англії - п'ять, у Німеччині - три.

- У статистичній практиці України визначаються і використовуються для цілей аналізу і регулювання чотири грошові агрегати: M0, M1, M2, M3. Визначення грошової маси в Україні за **агрегатним методом** розпочалося в 1993 р. НБУ для обчислення сукупної грошової маси застосовує такі агрегати:
- **M0** – включає готівку в обігу (банкноти, казначейські квитки, монети). Готівка в касах банків сюди не входить. Це найліквідніша частина грошової маси, але її вага в розвинених країнах з ринковою економікою складає 5-7%. В Україні ж питома вага готівкових грошей вже сягнула понад 50%, тому цей агрегат дуже важливий для статистичного аналізу і заходів регулювання грошової маси. В той же час висока питома вага готівки свідчить про недостатній розвиток безготівкових розрахунків.
- **M1** – складається з агрегату M0 і коштів на поточних рахунках банків, які можуть бути негайно використані їх власниками для здійснення платежів у безготівковій формі без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках та на ощадних рахунках до запитання.
- **M2** – містить агрегат M1, термінові й ощадні депозити в комерційних банках, а також короткострокові державні цінні папери. Державні цінні папери не функціонують як засіб обігу, однак можуть перетворитися в чекові гроші або готівкові рахунки.
- M3 – включає агрегат M2 + довгострокові приватні депозитні й ощадні сертифікати в спеціалізованих кредитних установах, а також цінні папери, що обертаються на грошовому ринку. Питома вага цього агрегату незначна.
- Між агрегатами повинна зберігатися рівновага, інакше відбувається порушення грошового обігу. Практика показує, що рівновага настає при $M2 > M1$. Вона зміцнюється при $M2 + M3 > M1$.

Розвиток грошової маси в Україні

(Залишки коштів на кінець періоду, млн грн.)

•Період	M0	M1	M2	M3	Грошова база
•1991	0.3	1.7	2.4	-	-
•1992	5	21	25	-	-
•1993	128	334	482	-	-
•1994	793	1860	3216	-	-
•1995	2623	4682	6846	6930	-
•1996	4041	6315	9023	9364	-
•1997	6132	9050	12448	12541	-
•2000	12799	20762	31544	32252	-
•1998	7158	10331	15432	15705	-
•1999	9583	14094	21714	22070	-
•2001	19465	29796	45186	45755	-
•2002	26434	40281	64321	64870	30808
•2003	33119	53129	94855	95043	40089
•2004	42345	67090	125483	125801	53763
•2005	60231	98573	193145	194071	82760
•2006	74984	123276	259413	261063	97214
•2007	111119	181665	391273	396156	141901
•2008	154759	225127	512527	515727	186671
•2009	157029	233748	484772	487298	194965
•2010	182990	289894	596841	597872	225692
•2011	192665	311047	681801	685515	239885
•2012	203245	323225	771126	773199	255283
•2013	237777	383821	906236	908994	307139

Дані за 1991 відповідно до розрахунків МВФ;

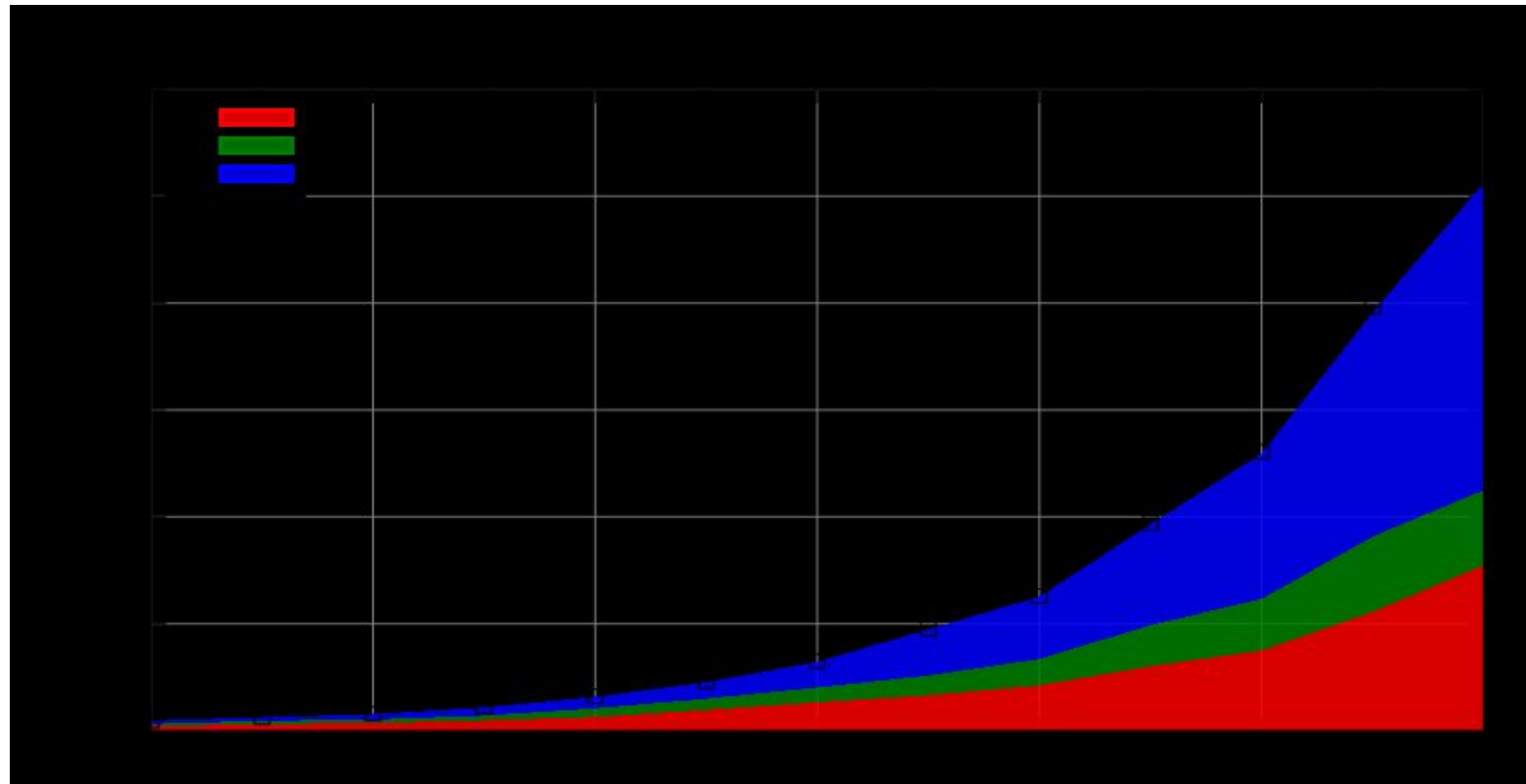
До 1998 року M3 = M2 + кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

- Показник грошова маса треба відрізнити від показника **грошова база**. Показник грошової бази не є ще одним агрегатом грошової маси. Це якісно інший показник, що характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі центрального банку. Тому цей показник **інколи називають ще грошима центрального банку**, який їх безпосередньо контролює і регулює, впливаючи в кінцевому підсумку і на загальну масу грошей.
- **Грошова база** включає запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку.
- Величину грошової бази можна визначити за формулою:

$$\Gamma_{\text{б}} = \Gamma_{\text{вип}} + \Gamma_{\text{рез}} \quad (2.1)$$

- де $\Gamma_{\text{б}}$ – величина грошової бази;
- $\Gamma_{\text{вип}}$ – сума готівки, випущеної центральним банком і не поверненої в його фонди;
- $\Gamma_{\text{рез}}$ – сума грошових коштів (резервів), які перебувають на кореспондентських рахунках банків у центральному банку.

Грошові агрегати на кінець року, млн. грн.

M0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями.

M1 грошовий агрегат M0 та переказні депозити в національній валюті.

M2 грошовий агрегат M1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити.

M3 (грошова маса) — грошовий агрегат M2 та цінні папери, крім акцій.

Внаслідок того, що на сьогодні в Україні даний вид діяльності є дуже мало поширеним, різниця між M2 і M3 в нас є мізерною.

- Співвідношення між грошовою масою і грошовою базою називається грошово-кредитним мультиплікатором.
- **Грошовий мультиплікатор** – це процес, характеризуючий структурні зміни грошової маси, створення нових банківських депозитів при кредитуванні банками клієнтури на основі додаткових, або вільних, резервів, що надійшли до банку ззовні.
- **Грошово-кредитний мультиплікатор** – це коефіцієнт збільшення (скорочення) надлишкових резервів банківської системи, який утворюється внаслідок процесу створення нових банківських депозитів (безготівкових грошей) у процесі кредитування клієнтів банками на основі додаткових вільних резервів, що надійшли до банку ззовні.

- Рівень грошово-кредитного мультиплікатора залежить від **норми обов'язкового резервування**:

- $$m = \frac{1}{r}$$

- де m – грошово-кредитний мультиплікатор;
- r – норма обов'язкового резервування.
- Приріст грошової маси може бути виражений формулою:

- $$\Delta M = \Delta R \cdot 1 : r$$

- де ΔM – приріст грошової маси;
- ΔR – початковий приріст резервів.

- Фактично, **рівень мультиплікатора**, який склався на певний час, визначається як співвідношення загальної маси грошей в обігу і суми грошової бази за формулою:

$$m = (M_0 + D) : (M_0 + R),$$

- де m – показник фактичного рівня мультиплікатора;
- M_0 – маса готівки в обігу поза банками;
- D – маса грошей у депозитах комерційних банків;
- R – сума резервів комерційного банку.

- **Додатковий (вільний) резерв** – це сукупність коштів комерційного банку, які банк має у розпорядженні в даний момент і які можуть бути використані ним для активних операцій. Цей резерв має таку формулу:

$$P_{\text{в}} = K + ЗК + МБК + ВСФ - A_{\text{о}} - O_{\text{р}}$$

- де $P_{\text{в}}$ – додатковий, або вільний, резерв;
- K – капітал банку;
- $ЗК$ – залучені банком кошти, депозити;
- $МБК$ – сальдо заборгованості банку за міжбанківським кредитом, включаючи і кредити НБУ;
- $ВСФ$ – відрахування до центрального страхового фонду;
- $A_{\text{о}}$ – вклади банку в активні операції, не повернуті на даний момент;
- $O_{\text{р}}$ – обов'язкові резерви.

- *Проблема монетизації бюджетного дефіциту* полягає у пошуку грошових коштів, достатніх для покриття (фінансування) перевищення бюджетних витрат над бюджетними доходами, що формуються на підставі вимог чинного законодавства, насамперед податкового. Про достатність монетизації ВВП можна судити з динаміки деяких індикаторів, насамперед середнього рівня цін, середньої процентної ставки, стану платіжної дисципліни, рівня ліквідності банків тощо. Показник фактичного стану монетизації ВВП прийнято розраховувати як частку від ділення обсягу грошової маси, що є в обороті на кінець року до номінального річного обсягу ВВП:

$$K_M = M : \text{ВВП},$$

- де K_M – рівень монетизації;
- M – маса грошей на кінець року, взята за агрегатом $M3$.

5. Закони грошового обігу.

- Грошовий обіг – це рух грошей у процесі товарного обігу, надання послуг, погашення боргових зобов'язань. У зв'язку з цим виникає запитання: а яка саме кількість грошей необхідна на ринку в певний час для безперебійного забезпечення товарного обігу?
- На це запитання в найбільш загальному плані дає відповідь відкритий К. Марксом **закон грошового обігу**, згідно з яким кількість грошей визначається відношенням суми цін товарів до кількості обігів однойменної грошової одиниці з урахуванням додаткових факторів – проданих у кредит товарів, суми взаємопогашених платежів та платежів, для яких настав строк виплати. При цьому слід мати на увазі суму повторного обігу, де одні й ті самі гроші функціонують то як засоби обігу, то як засоби платежу. Закон грошового обігу діє там, де існує товарне виробництво, товарний і грошовий обіг, а також за умови існування різних грошових систем.

- Отже, **закон грошового обігу** – загальний економічний закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки між кількістю необхідних для обігу грошей, цінами товарів, що підлягають реалізації, і вартістю грошей. Суть його полягає в тому, що кількість грошей, необхідних для обігу товарів, прямо пропорційна сумі їх цін і обернено пропорційна швидкості обігу однойменної грошової одиниці. Його можна виразити таким рівнянням:

$$K_{\Gamma} = \frac{\sum Ц - К + П - ВП}{O}$$

- де K_{Γ} – кількість грошей, необхідних для обігу товарів протягом певного часу;
- $\sum Ц$ – сума цін на товари, що підлягають реалізації за певний відрізок часу;
- $К$ – сума цін товарів, що були продані в кредит і строк оплати яких не наступив;
- O – швидкість обігу грошової одиниці за рік;
- $П$ – сума цін товарів, що були продані в кредит і строк оплати яких наступив;
- $ВП$ – платежі, що взаємопогашаються.

- **Швидкість обігу грошей** характеризує частоту, з якою кожна одиниця наявних в обігу грошей використовується в середньому для реалізації товарів і послуг за певний період. Виходячи з відомого рівняння обміну **I. Фішера**, величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

-

$$V = P \cdot Q : M,$$

- де V – швидкість обігу грошей;
- P – середній рівень цін на товари та послуги;
- Q – фізичний обсяг товарів та послуг, що реалізовані в даному періоді;
- M – середня маса грошей, що перебуває в обігу за даний період

Фишер, Ирвинг

Дата рождения: 27 февраля 1867
Место рождения: Согертис, США
Дата смерти: 29 апреля 1947 (80 лет)
Место смерти: Нью-Йорк
Научная сфера: экономика
Место работы: Йельский университет
Альма-матер: Йельский университет

Ирвинг Фишер (англ. **Irving Fisher**;

американский экономист, представитель неоклассического направления в экономической науке.

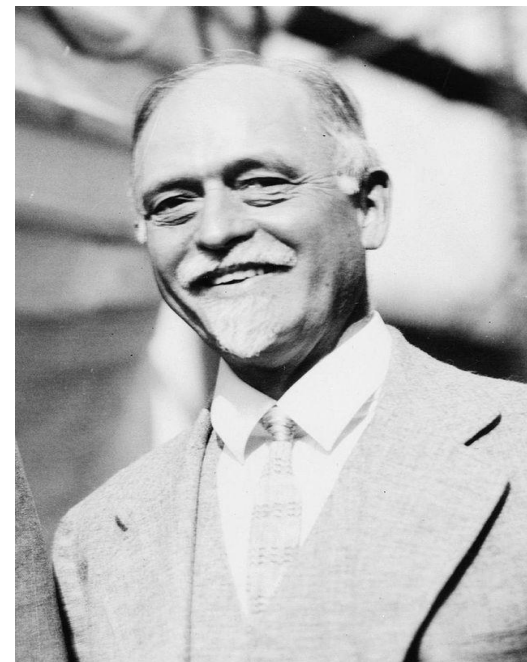
Учился в Йельском университете (степень бакалавра, 1888 и степень доктора, 1891).

Учился в Берлине и Париже. В 1893—1935 годах преподавал в родном университете, с 1898 года в качестве профессора.

Президент Эконометрического общества (1931—1934). Президент Американской экономической ассоциации в 1918 году.

Оставил ряд значительных работ по теории статистики, общего экономического равновесия, предельной полезности, но самый важный вклад был внесён им в теорию денег.

Вывел «уравнение Фишера» и «уравнение обмена».

Экономические теории **Долговая дефляция**

Известная работа Ирвинга Фишера «**Теория долговой дефляции Великой Депрессии**» утверждает, что главными причинами финансового кризиса являются, в начале — чрезмерная задолженность, а затем — последующая дефляция. Ирвинг Фишер подчёркивает, что эти два феномена являются самыми важными причинами депрессии, они важнее, чем все остальные, вместе взятые. Другие факторы, такие как — недостаточное потребление, излишек производственных мощностей, прайс-дислокация, дезадаптации между сельскохозяйственными и промышленными ценами, излишки инвестиций, чрезмерное расходование средств, а также несоответствие между сбережениями и инвестициями, сами по себе не могут привести к кризису. Он утверждает, что, «чрезмерная задолженность, сама по себе, не приводит к падению цен. Другими словами, если эта тенденция возникает, то она уравнивается инфляционными силами (случайно или преднамеренно), и в результате этот „цикл“ будет гораздо более равномерным и стабильным».

Фишер объясняет спиральную дефляцию следующим образом: «Дефляция, вызванная долгами реагирует на долги. Каждый неоплачиваемый доллар долга, возрастает в цене и, если чрезмерная задолженность, с которой мы начали, была достаточно велика, погашение долгов не может идти в ногу с падением цен, которое она вызвала. В этом случае погашение долгов побеждает само себя. В то время, как оно уменьшает количество отдолженных долларов, оно делает это не так быстро, как увеличивает ценность каждого отдолженного доллара. В этом случае, усилие индивидуальных лиц — уменьшить их бремя долгов, увеличивает задолженность из-за массового эффекта давления ликвидировать возрастание стоимости каждого одолженного доллара. Это и есть великий парадокс, который является главным секретом почти всех Великих Депрессий — поднятие уровня цен до среднего уровня, при котором задолженность должна быть согласована с существующими должниками и одобрена существующими кредиторами и, затем поддержка этого уровня без изменения. Таким образом уровень цен становится управляемым».

- Дякую за увагу!